

BEDA CTIHODNÝ – *VERAX HISTORICUS*?*

MAGDALENA MORAVOVÁ (Praha)

V roce 2008 vyšel první český překlad Bedových *Církevních dějin národa Anglů*.¹ Překlad pochází z pozůstalosti profesora Jaromíra Kincla, významného českého právního historika, který se ve své odborné práci zabýval především vývojem římského práva na sklonku antiky a právními dějinami prvních germánských států. Kincl byl ale rovněž zkušeným překladatelem, který do češtiny převedl již v roce 1986 *Dějiny Franků* Řehoře z Toursu.² Při překladu Bedova textu překladatel s největší pravděpodobností vycházel ze základní Plummerovy edice.³ Text, který nakladatelství obdrželo, byl sice úplný, v mnoha ohledech však bylo nutno překlad, stejně jako poznámkový aparát, revidovat a stylisticky a obsahově opravit. Z jisté piety se redakce rozhodla některé Kinclovy formulace a postuláty ponechat beze změny a edici pouze doplnit ediční poznámkou.

* Tato studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

¹ BEDA CTIHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*, přeložil JAROMÍR KINCL, revidovala a k vydání připravila MAGDALENA MORAVOVÁ, Praha 2008.

² ŘEHOŘ Z TOURSU, *O boji králů a údělu spravedlivých. Kronika Franků v deseti knihách*, přel. JAROMÍR KINCL, Praha 1986 (2006²).

³ BEDA VENERABILIS, *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum: Venerabilis Baedae opera historica*, (ed.) CHARLES PLUMMER, I–II, Oxford 1896. Dodatky k Bedovi a Bedův dopis opatu Albinovi překládal Jaromír Kincl podle edice *Venerabilis Bedae opera quae supersunt omnia*, (ed.) JAMES A. GILES, London 1843.

To se týká i Kinclova výkladu Bedou užívaných výrazů, *verax historicus* a *lex verae historiae*. Překladatel se totiž drží názoru, že Beda byl objektivním historikem moderního ražení, přestože již Ch. W. Jones, vydavatel životů prvních světců křesťanské církve na britských ostrovech, v roce 1947 o této tezi zahájil diskuzi.⁴ Do té doby nikdo nepochybněval Plummerovu teorii,⁵ jíž se drží i Kincl, který zřejmě novější vydání (Colgrave)⁶ neměl k dispozici. Podle Plummera a potažmo i Kincla tedy Beda vyznává kritický historický přístup k bádání. Plummer překládá výraz *vera lex historiae*, o němž Beda mluví v předmluvě ke svému dílu, jako „the true law of history“, který se projevuje v průzračné dobré víře v přístupu ke zprávám z doslechu.⁷ Kincl nadto soudí, že Bedovi *vera lex historiae*, což on překládá jako „železný zákon dějepiscectví“, přikazuje „psát pouze pravdu, jeho povinností je zaznamenávat jen to, co se opravdu stalo, své pocity a subjektivní názory musí potlačovat.“⁸ Způsob, jakým Kincl překládá výraz *vera lex historiae*, je sporný, stejně tak jako to, jak jej – navzdory vlastnímu překladu – v textu následující pasáže interpretuje.

Naopak podle Jonese „the truth is that the principle caused Bede to turn deliberately away from a standard of literal fact and to write history for no other than theological reasons“.⁹ Jones popírá, že by Beda byl veden snahou o faktickou přesnost s ohledem na *vera lex historiae*, a přisuzuje Bedovi především teologickou, nikoli historiografickou motivaci. Ani Jonesův názor nebyl pochopitelně přijat bez výhrad.¹⁰

*

⁴ CHARLES W. JONES, *Saint's Lives and Chronicles in Early England*, New York 1947, s. 80–93 a zvl. s. 83.

⁵ Podobný názor sdíleli i THEODOR E. MOMMSEN, *Die Papstbriefe bei Beda*, in: *Neues Archiv* 17, 1892, s. 389, či WILHELM LEVISON, *Bede the Historian*, in: *Bede, His Life, Times and Writing*, (ed.) ALEXANDER H. THOMPSON, Oxford 1935 (přetisk New York 1966), s. 140–141.

⁶ BERTRAM COLGRAVE – ROGER A. B. MYNORS, *Bede's Ecclesiastical History*, Oxford – New York 1969.

⁷ CHARLES PLUMMER, *Bede's Life and Works*, in: *Venerabilis Baedae historia ecclesiastica gentis Anglorum*, pozn. ke s. XLV.

⁸ JAROMÍR KINCL, *Beda – verax historicus* (předmluva), in: BEDA CTHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*, s. 16.

⁹ CHARLES W. JONES, *Saint's Lives and Chronicles in Early England*, s. 90.

¹⁰ BERTRAM COLGRAVE, *rf.* CHARLES W. JONES, *Saint's Lives and Chronicles in Early England*, New York 1947, in: *The American Historical Review* 53, 1947–1948, s. 528–529 (recenze); GIOSUÈ MUSCA, *Il Venerabile Beda storico dell'alto Medioevo*, Bari 1973, s. 156–158; další bohatou literaturu cituje ROGER RAY, *Bede's Vera Lex*

V úvodu bude ovšem nutné vyjasnit především to, co se pod výrazem *vera lex historiae* u Bedy skrývá. Jediné, na čem se dosavadní bádání shoduje, je fakt, že výraz *vera lex historiae* se u Bedy objevuje již dříve, v jeho *Komentáři k Lukášovu evangeliu (In evangelium Lucae expositio II)*,¹¹ kam se v doslovném znění dostal z Hieronymova spisu *Adversus Helvidium*.¹² Hieronymus je používá v tom smyslu, že i heretická *opinio vulgi* (zde představa, že Ježíšovým lidským otcem byl Josef) může posloužit didaktickým účelům (konkrétně apoštolům při výuce teologie a morálky skrze konkrétní, prostým lidem pochopitelné příklady).¹³

Podle R. Raye, který před časem této otázky věnoval obsáhlou stať,¹⁴ však i tento postulát brání přiměřené interpretaci Bedova pohledu, stejně jako následující – a sice že slova *vera lex historiae* v předmluvě *Církevních dějin* i v *Komentáři k Lukášovu evangeliu* jsou technickým termínem, kterým Beda vyjadřuje své pojetí základního principu dějin či spíše jejich výkladu. Podle Raye ani Hieronymus v *Adversus Helvidium* neužil výrazu *vera lex historiae* ve smyslu základního principu historiografie. Pouze s jistou ironií hovořil o jakémsi rétorickém a nijak významném pravidle. Hieronymus se jistě nedomníval, že hlavním úkolem dějin je zachytit a vyjádřit obecné lidové mínění, a v případě biblických příběhů by šlo v podstatě o herezi. Podle Hieronyma spočíval primární zákon historie ve sdělení skutečné pravdy. Tak to vyjadřuje v předmluvě k vlastnímu překladu a pokračování *Kroniky* Eusebia z Kaisareie, kde říká, že ve svém dalším díle pojedná o časech Gratiana a Theodosia. Svůj plán psát o současné době však odkládá ne snad proto, že by měl strach psát svobodně a pravdivě o nedávné minulosti, protože strach z Boha jej zbavuje strachu z lidí, nýbrž kvůli tomu, že v této chvíli je

Historiae, in: *Speculum* 55, 1, 1980, s. 1–21, zde s. 2; postoje k této otázce nejnověji shrnuje ANDREW H. MERRILLS, *History and Geography in Late Antiquity*, Cambridge 2005, s. 229–309.

¹¹ BEDA VENERABILIS, *Commentarium In Lucam*, I, 1908–1911 (ed. DAVID HURST, Turnhout 1960, *Corpus Christianorum, Series Latina* [= CCL], 120): *Neque enim oblitus evangelista quod eam [Mariam] spiritu sancto concepisse et virginem peperisse narravit sed opinionem vulgi exprimens quae vera historiae lex est patrem Ioseph nuncupat Christi.*

¹² HIERONYMUS, *Adversus Helvidium de Mariae virginitate perpetua*, *Patrologia latina* (= PL) 23, 187: *...omnes Jesum filium aestimabant Ioseph; intantum ut etiam Evangelistae opinionem vulgi experimentes quae vera historiae lex est patrem eum dixerint Salvatoris.*

¹³ *Lk* 2, 2, 33–34.

¹⁴ ROGER RAY, *Bede's Vera Lex Historiae*, s. 2.

kvůli barbarům ve všem takový zmatek.¹⁵ Hieronymus zde vyjadřuje dávný řecko-římský ideál historické pravdy, do jisté míry formulovaný např. u Cicera.¹⁶ V případě *Adversus Helvidium* však slova *vera lex historiae* v tomto významu rozhodně neužil: zde šlo pouze o rétorický obrat, kterým útočil na kvalitu Helvidiova literárního vzdělání.

Také Beda, obeznámený do jisté míry s pravidly antické rétoriky¹⁷ a velmi dobře s Hieronymovým spiskem *Adversus Helvidium*, podle Raye vnímal v *Komentáři k Lukášovu evangeliu* pojem *vera lex historie* jako rétorický výraz, rétorický prostředek, který „dobrý vypravěč“ může použít. Avšak v *Církevních dějinách* jej již chápe odlišně, skutečně jako jakési pravidlo – byť nikoli o základní a stěžejní princip dějin –, který jej opravňuje využít orální tradici (*fama vulgans*), jejíž kvalitu nedokáže sám posoudit, přičemž jí přenechává veškerou zodpovědnost za onu literární pravdu. Ačkoli Beda samotný výraz *vera lex historiae* nepochybně převzal z Hieronymova spisku *Adversus Helvidium*, pojímá ho v případě předmluvy ke svým *Církevním dějinám* spíše s myšlenkou na Isidora Sevillského, autora, o němž s jistotou víme, že byl v knihovně Bedova kláštera zastoupen.¹⁸ Beda vnímá *vera lex historiae* jako pravidlo, podle něhož lze přenechat odpovědnost za pravdivou fakticitu svého díla svým pramenům. V tom se shodoval se svými častými prameny pro nejstarší část kroniky, Eusebiem z Kaisareie a Iuliem Solinem, kteří se podobně jako před nimi Seneca řídili zásadou *Penes auctores fides erit*.¹⁹

¹⁵ HIERONYMUS, *Chronicon, praefatio* (in: *Eusebius Werke*, 7,1: *Chronik des Hieronymus*, [Hrsg.] RUDOLF HELM, Leipzig 1913, *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, 24, s. 7): *Quo fine contentus reliquum tempus Gratiani et Theodosii latioris historiae stylo reservavi; non quo de viventibus timuerim libera et vere scribere – timor enim Dei hominum timorem expellit – sed quoniam debacchantibus adhuc in terra nostra Barbaris incerta sunt omnia.*

¹⁶ CICERO, *Epistulae ad familiares*, V,12,3.

¹⁷ Jak dokládá i jeho *Komentář ke skutkům 7–16 (Expositio Actuum Apostolorum et retractio)*, ed. MAX LUDWIG WOLFRAM LAISTNER, Cambridge [Mass.] 1939), který prokazuje znalost antického rétorického myšlení a v němž Beda mimo jiné chválí sv. Štěpána za *ars loquendi*.

¹⁸ MAX LUDWIG WOLFRAM LAISTNER, *The Library of the Venerable Bede*, in: *Bede, His Life, Times and Writings*, (ed.) ALEXANDER H. THOMPSON, s. 237–266, podává seznam autorů a děl, která měl Beda v klášterní knihovně s největší pravděpodobností k dispozici. Převažovali mezi nimi především křesťanští autoři a díla pojednávající o biblické exegezi (Ambrosius, Augustinus, Cassiodorus, Cyprianus, Fulgentius, Řehoř Veliký, Řehoř z Toursu, Gildas, Hieronymus, Isidor, Lactantius, Paulinus z Noly, Plinius Starší, Solinus či Vergilius).

¹⁹ SENECA, *Naturales quaestiones*, IV,3,1.

Podle Isidorových přísných kritérií by *historia* měla vyprávět jen o tom, co se skutečně událo, orální prameny jsou nevěrohodné, a tudíž nepřijatelné: *Apud veteres enim nemo conscribentur nisi is qui interfuisse et ea quae conscribenda essent vidisset. Melius enim oculis quae fiunt deprehendimus quam quae auditione collegimus. Quae enim videntur sine mendacio proferentur. Haec disciplina pertinet ad Grammaticam quia quidquid memoria dignum est litteris mandatur.*²⁰ Beda si zřejmě uvědomuje oprávněnost takové výtky, anebo, což je vzhledem k jeho obecně známé kritičnosti vůči Isidorovi pravděpodobněji, má prostě potřebu se vůči tomuto názoru vymezit. Jinak by ve své předmluvě nepokládal za důležité uvést: *Lectorem suppliciter obsecro ut si qua in his quae scripsimus aliter quam se veritas habet posita reppererit non hoc nobis inputet qui quod vera lex historiae est simpliciter ea quae fama vulgante collegimus ad instructionem posteritatis litteris mandare studuimus.*²¹ V celých Bedových *Církevních dějinách* se nikde neobjevuje výraz *opinio vulgi*, tj. obecné mínění, zmiňovaný v *Komentáři k Lukášovu evangeliu*. Lidovou orální tradici Beda označuje jako *traditio seniorum*, *traditio priorum*, *traditio maiorum* či *historia*. Fakt, že se jedná o tradované mínění, Beda vyjadřuje často výrazy *fertur*, *perhibentur* či *ut aiunt*. Je-li *opinio vulgi* vnímána jako od počátku mylná, *fama vulgans* má podle Bedy pravděpodobnost pravdivosti, kterou však nemůže nijak doložit. Užitím pojmu *fama vulgans*, který se objevuje pouze v předmluvě, jako by chtěl Beda upozornit čtenáře na to, že historiky a zprávy tradované mezi lidmi mohou obsahovat omyly. Rozhodně však takto formulovaný *vera lex historiae* nepokládá za základní princip historiografie. Ten spíše vyjadřují jiná slova v předmluvě: *Sive enim historia de bonis bona referat ad imitandum bonum auditor sollicitus instigatur; seu mala commemoret de pravis nihilominus religiosus ac pius auditor sive lector devitando quod noxium est ac perversum ipse sollertius ad exsequenda ea quae bona ac Deo digna esse cognoverit accenditur.* Beda tedy pokládal za základní zákon historie a výkladu o ní didaktičnost a morální užitečnost. V tomto smyslu je rovněž pojat

²⁰ ISIDORUS HISPALLENSIS, *Etymologiae*, I,41,1–2 (ed. WALLACE M. LINDSAY, Oxford 1911).

²¹ Překlad J. Kincla (BEDA CTIHODNÝ, *Církevní dějiny Anglů*, s. 29): „A čtenáře úpěnlivě prosím, aby nám nekladl za vinu, najde-li v našem zápisu, že něco je podáváno jinak, než se ukazuje být pravdou. Neboť my, jak železné zákony dějepisceví kážou, usilovali jsme k poučení potomstva prostě jenom v písemné formě podat to, co jsme posbírali z pověstí, jež se vypravují.“

v Kinclově předmluvě zmiňovaný portrét biskupa Aidana, uváděný jako příklad Bedovy objektivní a kritičnosti. Beda Aidana ve skutečnosti líčí s nepokrytými sympatiemi, nemůže však zamlčet, že Aidan chyboval v datu slavení Velikonoc, v němž se odchýlil od ortodoxní římské koncepce schválené na synodě ve Whitby v roce 664. Beda říká, že *quasi verax historicus simpliciter ea quae de illo sive per illum sunt gesta describens et quae laude sunt digna in eius actibus laudans atque ad utilitatem legentium memoriae commendans* (III,17).²² Podle některých badatelů se zde jedná o přímou parafrázi formulace *vera lex historiae* užitá v předmluvě.²³ Avšak na základě toho, co bylo řečeno výše, je patrné, že tomu tak není. Jakkoli se Beda skutečně odvolává na to, co on chápe jako povinnost skutečného historika, je podle něj základním kriteriem historiografie výklad poskytující morální ponaučení, založený na pravdivém popisu událostí (*secundum litteram*)²⁴ a na *veritas*, která je ovšem zároveň nutně pravdou ve smyslu křesťanské ortodoxie.

V průběhu dalších století se Bedovo nejrozsáhlejší dílo těšilo na ostrovech i v celé Evropě značné oblibě, nicméně koncepce *vera lex historiae*, jak ji nastínil ve své předmluvě, příliš ohlasu neměla. Výjimku představuje Hincmar z Remeše, který ji cituje, aby obhájil výklad dějin založený na obecně rozšířených zvěstech, aniž by však Bedu výslovně citoval.²⁵ Výraz *verax historicus* si oblíbil např. Vilém z Malmesbury, který rovněž zdůrazňoval nutnost kritického přístupu k pramenům a místnímu mínění,²⁶ či Jindřich z Hutingdonu.²⁷

²² Překlad J. Kincla (BEDA CTHODNÝ, *Církevní dějiny Anglů*, s. 159): „Ale jako opravdový historik jsem prostě popsal to, co vykonal sám, anebo co bylo vykonáno s jeho pomocí, jakož i pochválil, co v jeho skutcích je chvályhodné, a doporučil, co je paměti čtenářů prospěšné.“

²³ CHARLES W. JONES, *Saint's Lives and Chronicles in Early England*, s. 85.

²⁴ BEDA VENERABILIS, *De tabernaculo*, I,784–785: *Historia namque est cum res aliqua quomodo secundum litteram facta sive dicta sit plano sermone refertur*. Zde se Beda shoduje s Isidorem a jeho definicí historie v *Etymologiích*, I,42,1–2.

²⁵ HINCMAR Z REMEŠE, *Vita Remigii episcopi Remensis*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum*, 3, ed. B. KRUSCH, Hannover 1896, s. 253.

²⁶ VILÉM Z MALMESBURY, *Gesta regum Anglorum*, V,445 (eds. et transl. MICHAEL WINTERBOTTOM – RODNEY M. THOMSON, Oxford 2007): *Ego enim veram legem secutus historiae nihil unquam posui nisi quod a fidelibus relatoribus vel scriptoribus addici*; dále tamtéž, II,148 a Týž, *Historia novella*, I,453 (ed. EDMUND KING, Oxford 1999).

²⁷ JINDŘICH Z HUNTINGDONU, *Historia Anglorum*, IV,14 (ed. DIANA E. GREENWAY, Oxford 1996); na všechny tři pozdější autory odkazuje ROGER RAY, *Bede's Vera lex Historiae*, s. 21.

Žádný z těchto autorů však nevnímal Bedův termín *vera lex historiae* jako základní, v Kinclově překladu „železný“, zákon historie. V Kinclově úvaze tedy došlo k paradoxnímu zkratkovitému vývodu. Historikovi nepřikazuje psát pravdu onen „železný zákon dějepiscectví“ (*Quod vera lex historiae est*), který Beda chápal zcela jinak. Mimochodem Kincl, vyjma diskutabilního výrazu „železné zákony dějepiscectví“, Bedova následující slova přesně přeložil jako to, co je „k poučení potomstva prostě jenom v písemné formě posbíráno a podáno z pověstí, jež se vypravují“.

Překladatel tu svým tvrzením Bedovi do jisté míry podsouvá Tacitovu zásadu *sine ira et studio*, když tvrdí, že historik má psát „pouze pravdu, má zaznamenat co se stalo, své pocity a subjektivní názory musí potlačovat“. Ve skutečnosti i v případě Tacita a jeho díla zůstala tato idea nenaplněna. Podobně tomu samozřejmě bylo i u Bedy. Přestože si vysloužil označení „Hérodotos středověkého dějepiscectví“ či „otec anglického dějepiscectví“, i on píše z pozice zaujatého autora. Jeho vnímání světa a dějin je založeno na křesťanské koncepci historické reality – ostatně základním vzorem byl Bedovi při koncipování *Církevních dějin* Starý zákon a knihy Samuelovy a Královské.²⁸

Z tohoto titulu dostává trhlínu i další Kinclova vize Bedy jako střizlivého racionálního a kritického historika, skeptického k zázrakům.²⁹ Kincl k tomu říká: „Přemýšlivý, vědě oddaný Beda je již jiný [než např. Řehoř z Toursu] a ve vyprávění o zázracích se pokud možno spoléhá na věrohodné prameny. Jen několik málo popisů o zázračných událostech podává v *Dějínách* přímo, většinou je předkládá jako vypravování někoho druhého, přítele, spolubratra či jiného, spolehlivého a pravdomluvného člověka. Jako by chtěl získat podporu tvrzení i někoho jiného, aby posílil věrohodnost svého vypravování. V *Dějínách opatů*, ve kterých – jak řečeno – velmi vydatně vypisoval ze starší předlohy, dokonce všechny pasáže o zázracích vypustil.“

Toto Kinclovo tvrzení, které správně zdůrazňuje Bedův uměřený přístup k tradici zázraků světců, však vychází z mylného předpokladu (který byl spíše překladatelským přáním), že Beda podobně jako moderní

²⁸ JUDITH McCLURE, *Bede's Old Testament Kings*, in: *Ideal and Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies Presented to J. M. Wallace-Hadrill*, (eds.) PATRIK WORMALD – DONALD BULLOUGH – ROGER COLLINS, Oxford 1983, s. 76–98.

²⁹ JAROMÍR KINCL, *Beda – verax historicus* (předmluva), in: BEDA CTIHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*, s. 16–17.

historik vlastně na zázraky nevěřil. V tom je patrné jisté nepochopení Bedovy osobnosti, doby, v níž žil a psal, i jeho celkové autorské motivace. Na konci 6. století měl kult zázraků v křesťanské literární tradici pevné místo. Vedle Eusebia z Kaisareie (*Církevní dějiny*), Hieronyma (*Životy otců*), Sulpicia Severa (*Život sv. Martina*), Řehoře z Toursu (*O boji králů a údělu spravedlivých. Dějiny Franků v deseti knihách; Liber de miraculis a De gloria martyrum*), to byl především Řehoř Veliký a jeho kniha *Dialogů*, kdo vytvořil autoritativní základ víry v existenci zázraků konaných prostřednictvím křesťanských světců. Jak vyplývá z Bedových exegetických spisů, northumbrijský mnich podobně jako Řehoř Veliký soudil, že věk zázraků skončil,³⁰ protože zázraky byly nutné v době formování a upevňování církve k posílení nové víry. Navzdory tomuto názoru však oba autoři do svého díla zmínky o zázracích své nebo nedávné doby zahrnují. Znamená to tedy, že uznávají přítomnost zázraků i ve své době, je jich pouze méně a jsou snad o něco méně markantní. V dalších postulátech se již Řehoř a Beda liší. Zatímco pro Řehoře byly zázraky *ostensiones sanctitatis*, patřily mezi bytostné vlastnosti světce, pro Bedu jsou zázraky *insignia virtutum*,³¹ mají především spirituální význam, potvrzují světcovu svatost, jak tomu bylo v případě sv. Aidana.³² Sám Beda o Řehořových *Dialogích* říká: *Libros etiam dialogorum III fecit in quibus (...) virtutes sanctorum quos in Italia clariores nosse vel audire poterat ad exemplum vivendi posteris collegit (...) ita etiam descriptis sanctorum miraculis quae virtutum earundem sit claritas ostenderet*. Bedovu představu o významu zázraku v životě světce vyjadřuje i dopis Řehoře Velikého, citovaný v *Církevních dějinách*, s jehož obsahem Beda jistě vnitřně souzněl. Papež totiž sv. Augustina z Canterbury nabádá, aby pro svoji schopnost konat zázraky, již mu v tak veliké míře propůjčil Bůh, nepropadl nebezpečnému zpychnutí (I,31).³³

³⁰ GREGORIUS MAGNUS, *Homiliae in Evangelium*, I,4,3 (ed. RAYMOND ETAIX, Turnhout 1999, CCL 141); BEDA VENERABILIS, *Commentarium in Marcum*, I,120–470 a TÝŽ, *Commentarium in Lucam*, III,120–194 (obojí ed. DAVID HURST, Turnhout 1960, CCL 120).

³¹ BEDA VENERABILIS, *Commentarium In Marcum*, I,120–443.

³² BEDA VENERABILIS, *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum*, III,15: *Qui cuius meriti fuerit etiam miraculorum signis internus arbiter edocuit e quibus tria memoriae causa ponere satis est*.

³³ Tamtéž, I,31: (...) *omnipotens Deus per dilectionem tuam in gentem quam eligi voluit magna miracula ostendit: unde necesse est ut de eodem dono caelesti et timen-*

Vedle *Dialogů* a oficiální církevní tradice měl Beda k dispozici i tradici domácí keltské církve, která rovněž zázraky hojně zmiňovala. Tuto tradici však vědomě opomíjel, eventuelně z ní čerpal jen velmi opatrně, jak o tom bude ještě řeč dále. V *Církevních dějinách* Beda skutečně se zázraky pracuje jakoby s velkou obezřetností. Tento dojem vzniká na základě faktu, že Beda se často odvolává na své prameny a tvrzení svědků. Stejně ne-li více jsou však pro něj důležité i další pravověrné autority, byť je ne vždy výslovně zmiňuje. V *Církevních dějinách* uvádí více než padesát zázraků, které lze rozdělit do sedmi skupin.³⁴ Ve srovnání se sto devatenácti zázraky (jež spadají do čtyřiceti pěti typů) v *Dialogích* Řehoře Velikého je to jistě skromnější číslo. Ve svém hagiografickém spise o životě sv. Cuthberta (*Vita s. Cuthberti*), uvádí „jen“ třicet osm zázraků, z toho však pouze pět vkomponoval i do *Církevních dějin*.³⁵ Při koncipování Cuthbertovy hagiografie byl Bedovi nepochybným a příznámým vzorem a autoritou život sv. Benedikta a hagiografie dalších světců (např. biskupa Marcellina z Ancony), které Řehoř Veliký vložil do čtvrté knihy svých *Dialogů*.³⁶ Vedle toho, jak dokazuje současné bádání, mu často více než inspirací byl i Adamnanův *Život sv. Kolumby*, či *Vita Wilfrithi*, jejímž autorem byl Eddius Stephanus.³⁷ V neposlední řadě je nutno zmínit i *Život sv. Martina* (*Vita s. Martini*) od Sulpicia Severa, který vykazuje mnoho paralel s Bedovým textem. Je ostatně dosti pravděpodobné, že Beda svůj *Život* nejvýznamnějšího nortumbrijského světce koncipoval se snahou dát svým krajanům podobný vzor a národního patrona, jakým byl sv. Martin pro Franky.³⁸

do gaudeas et gaudento pertimescas. Gaudeas videlicet quia Anglorum animae per exteriora miracula ad interiorem gratiam pertrahuntur: pertimescas vero ne inter signa quae fiunt infirmus animus in sui praesumptione se eleuet et unde foras in honorem tollitur inde per inanem gloriam intus cadat.

³⁴ C. GRANT LOOMIS, *The Miracle Tradition of the Venerable Bede*, in: *Speculum* 21, 4, 1946, s. 404–418, zde. s. 404 uvádí padesát dva, zatímco WILLIAM D. MCCREADY, *Miracles and the Venerable Bede*, Toronto – Ontario 1994, s. 164 uvádí dokonce sedmdesát šest zázraků.

³⁵ Podle C. GRANTA LOOMISE, *The Miracle Tradition of the Venerable Bede*, s. 404.

³⁶ BEDA VENERABILIS, *Vita s. Cuthberti*, 14 (in: *Two Lives of Saint Cuthbert*, ed. BERTRAM COLGRAVE, Cambridge 1940, přetisk 1985): *Sique in duobus miraculis duorum patrum est virtutes imitatus... virtutem reverentissimi et sanctissimi patris Benedicti... virtutem viri venerabilis Marcellini Anconitani antistitis.*

³⁷ WILLIAM D. MCCREADY, *Miracles and the Venerable Bede*, s. 168–169 a 194.

³⁸ JOHN M. WALLACE-HADRILL, *Bede and Plummer*, in: *Famulus Christi*, (ed.) GERALD BONNER, London 1976, s. 366–385, zvl. s. 380–381.

Beda sepsal *Život sv. Cuthberta* kolem roku 720, tedy téměř deset let před *Církevními dějinami*. Pokud nebudeme zabíhat do přílišných detailů, stačí říci, že Beda se v popisu zázraků spjatých s Cuthbertem řídí pokud možno analogiemi, které může nalézt v *Dialozích* i dalších autoritativních pramenech, a to platí i pro naprostou většinu zázraků zahrnutých v *Církevních dějinách*. V případě dalších pramenů postupuje selektivněji. Týká se to především informací a zdrojů o životě sv. Cuthberta irské provenience z kláštera v Lindisfarne, z nichž Beda nepřejímá zdaleka vše, jakkoli v předmluvě k *Církevním dějinám* výslovně deklaruje svoji víru v jejich pravdivost (*simpliciter fidem historiae accomodans*). V předmluvě k *Životu sv. Cuthberta* určené biskupovi Eadfridovi a bratřím z kláštera v Lindisfarne svůj postup vysvětluje: *Sed et alia multa nec minora his quae scripsimus praesentibus nobis adinvicem conferentes de vita et virtutibus beati viri superintulistis quae prorsus memoria digna videbantur si non deliberato ac perfecto operi nova interserere vel superadocere minus congruum atque indecorum esse constaret*. Svoji opatrnost v práci s prameny vyjádřil v úvodu předmluvy: (...) *quia nec sine certissima exquisitioe rerum gestarum aliquid de tanto viro scribere nec tandem ea quae scripseram sine subtilissima examinatione testium indubiorum passim transcribenda quibusdam dare praesumpsit*.³⁹

Z důvodů nastíněných výše je Beda střídmý ohledně výčtu zázraků i v jiných případech. Např. u sv. Albana, k jehož životu zřejmě žádný pramen neměl, uvádí jen dva zázraky spjaté se světcovým působením zaživa (vysušení koryta řeky, zázračné vytrysknutí pramene) a četná uzdravení na místě světcova umučení (I,7). Život sv. Germana (I,17–21) včetně jeho zázraků pak popisuje na základě spisu Constantia z Lyonu.⁴⁰ Podobné zázraky jako ty, které vykonal Germanus, např. uklidnění rozbouřeného moře, vyléčení slepoty či zlomené nohy, zahnání nepřátel zpěvem „aleluja“ nebo zázračné uchránění domu, v němž pobýval, před požárem, nalézáme rovněž v Řehořových *Dialozích*. Některé ze zázraků, které Beda zahrnul do *Života sv. Cuthberta*, sice do *Církevních dějin* nevložil, zřejmě však nikoli proto, že by jejich věrohodnosti nedůvěřoval. Jejich jistou paralelu lze totiž nalézt jednak u Řehoře Velikého, jednak i v jiných podobných příbězích přímo v *Církevních dějinách*. Např. zázraky s ohněm (kapitoly 13 a 14) mají jistou paralelu v *Dialozích* (I,6

³⁹ BEDA VENERABILIS, *Vita s. Cuthberti, praefatio*.

⁴⁰ *Vita sancti Germani interpolata*, 3,12–13 in: *Acta Sanctorum Julii*, 7, 1731, s. 201–221.

nebo III,18) či v *Církevních dějinách* v příběhu o biskupu Mellitovi (II,7), sv. Albanovi (III,16) nebo sv. Germanovi (I,19).⁴¹ Vedle zázračného přivolání bouře, nebo naopak jejího utišení, se u Bedy objevují i zázraky spojené s cestou po vodě (zázračně přenesení těl bratří Hevaldů proti proudu Rýna, V,10), neobvyklé příhody spojené se zvířaty (Cuthbert, jak Beda doslova říká, *in exemplum patris Benedicti* choval párek vran – kapitoly 12, 19, 20) atd.

Specifickou kategorií představují zmínky o viděních. V jejich případě se Beda mohl opřít o čtvrtou knihu Řehořových *Dialogů*, která je viděním cesty duše na onen svět věnována z podstatné části.⁴² Vedle vidění duše ubírající se k nebi (*Život sv. Cuthberta*, kapitola 4 a 34), které rovněž najdeme u Řehoře (II,34), Beda zaznamenal i dvě další, velmi zajímavá a často citovaná vidění: Drythlemovo (IV,14) a Fursovo (III,19). Oproti viděním obsaženým u Řehoře obsahují podstatné odlišnosti a nové detaily (např. andělský průvodce, kniha, v níž jsou zahrnuty lidské skutky). V Drythelmově vidění se ostatně Beda výslovně odvolává na podobné události „ze starých časů“,⁴³ vedle vidění uvedených v *Dialogích* tím snad odkazuje i na text *Visio Pauli*, který obsahuje podobnou vizi pekla.⁴⁴ Navzdory své opatrnosti vůči keltské tradici zde Beda byl nepochybně i pod vlivem irského asketismu, který silně poznamenal charakter církve v jeho rodné Northumbrii. K popisu Drythelmova pokání v ledovém říčním proudu, jemuž se podobá i noční rozjímání a modlitba sv. Cuthberta v ledových vodách moře (*Vita Cuthberti*, kapitola 10), u Řehoře analogii nenalezneme.⁴⁵

Jako zvláštní kategorií můžeme nahlížet i příběh pěvce Cædmona, podle Kincla příklad „pouhého“ epického vyprávění o klášterním čeledínovi, který se přes noc stane výtečným básníkem (IV,24).⁴⁶ Lze jej však rovněž vnímat jako specifický druh zázraku, snad s kořeny v germánské tradici inspirovaného básnictví. Bedovi ona příhoda nemusela připadat podezřelá, znal-li např. podobné příběhy z pera sv. Augustina

⁴¹ C. GRANT LOOMIS, *The Miracle Tradition of the Venerable Bede*, s. 406.

⁴² GREGORIUS MAGNUS, *Dialogi*, IV, 36–37, PL 77,381–390.

⁴³ BEDA VENERABILIS, *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum*, V,2: *miraculum memorabile et antiquorum simile*.

⁴⁴ Jak naznačuje WILLIAM D. MCCREADY, *Miracles and the Venerable Bede*, s. 182.

⁴⁵ Tamtéž, s. 129.

⁴⁶ JAROMÍR KINCL, *Beda – verax historicus* (předmluva), in: BEDA CTIHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*, s. 22.

o lidech, kteří bez znalosti Písma dokázali recitovat celé dlouhé biblické pasáže,⁴⁷ či anonymní *Život Řehoře Velikého* z doby kolem roku 713, jehož autor, mnich z Whitby, světcům přisuzoval božskou inspiraci.⁴⁸

Jak je z výše uvedeného patrné, popisované zázraky jsou nejrůznějšího druhu, tedy nejen ty, které se, jak říká Kincl, „vztahují k ‚záračným uzdravením‘ či k ukazům, které lze často vysvětlit rozumovými argumenty. Např. uchování těla zesnulého po několik let bez známek rozkladu, různá noční světla, svítící tu nad hrobem, tu nad místem vraždy, pramen, který vytryskne na památném místě apod.“ Ostatně, jak poznamenává G. Vopatrný ve svém příspěvku v téže české edici *Církevních dějin*: „Fenomén uchování těla zesnulého bez známek rozkladu může být svědectvím dosažené svatosti, jako tomu bylo v případě sv. Cuthberta. Nezetlelé ostatky samy o sobě ještě nejsou důkazem [svatosti]. Mumifikace může být dosaženo umělými prostředky nebo přirozenou cestou, nezetlelé ostatky zemřelého mohou dokonce ukazovat na možnost, že dotyčný na sebe navlekl kletbu.“⁴⁹

Nicméně zázračná vyléčení představují skutečně devatenáct z více než padesáti zázraků zmíněných v *Církevních dějinách* (a třináct z třiceti osmi v *Životě sv. Cuthberta*).⁵⁰ Jisté však nikoli proto, že by se dala vysvětlit rozumovými argumenty. Spíše zde vidíme vedle křesťanské tradice i vliv domácí tradice germánské a zřejmě i keltské, v nichž se zázračná uzdravení hojně vyskytovala a moc uzdravovat patřila mezi základní atributy osob vnímaných jako posvátné či svaté. Beda zde však nemusí mít obavy, že by se zpronevěřil ortodoxii, protože Řehořovy *Dialogy* nabízejí velké množství příkladů, v nichž nalézá analogii k vlastním pramenům. Vedle již zmíněného sv. Germana (I,18 a 21) činil podobné zázraky např. i biskup Jan, když modlitbou a požehnáním vyléčil oteklou ruku dívce z kláštera v místě nazývaném „Wetadun“ (V,3), vrátil němému řeč (V,2) či umírajícímu život (V,5). Podobně zázračné byly

⁴⁷ AUGUSTINUS, *De doctrina christiana, prologus*, PL 34,17.

⁴⁸ *Vita Gregorii Magni (The Earliest Life of Gregory the Great by an Anonymous Monk of Whitby)*, ed. BERTRAM COLGRAVE, Lawrence, Kansas 1968) byla předlohou pro pozdější spis Paula Diacona, srov. C. GRANT LOOMIS, *The Miracle Tradition of the Venerable Bede*, s. 411.

⁴⁹ GORAZD J. VOPATRNÝ, *Slovo úvodem*, in: BEDA CTIHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*, s. 7.

⁵⁰ Početní údaje uvádím podle C. GRANTA LOOMISE, *The Miracle Tradition of the Venerable Bede*, s. 409; jiní autoři uvádějí čísla vyšší, viz výše pozn. 34.

i světcovy ostatky, místo, kde zemřel nebo byl eventuelně pohřben. Tak muž, který usnul na Cuthbertově hrobě (IV,31) a byl uzdraven, má analogii ve vyléčení šílené ženy v Benediktově jeskyni (*Dialogy*, II,38), zatímco na místě, kde zemřel sv. Oswald, byla vyléčena nejen ochrnutá dívka, ale i nemocný kůň (III,9). Podobně léčivou moc mají i předměty spjaté se světcem: dřevo kříže vztyčeného králem Oswaldem (III,2), dubová tříška ze dřeva, na němž byla přibita jeho hlava (III,13), Cuthbertovy vlasy (IV,32) a konečně voda posvěcená kontaktem se světcem (IV,4).⁵¹

*

Při pohledu na tento, byť jen částečný výčet zázraků a zázračných událostí v Bedově díle je patrné, že v jedné premise se profesor Kincl nemýlil. Z důvodů nastíněných výše Beda skutečně postupoval uměřeně a ve svých pramenech prováděl výběr a kritiku. Mnohé zázraky vynechal, nebo výklad o nich zmírnil či ubral na intenzitě a dramatičnosti. Stojí ale jistě za pozornost, že v porovnání s anonymním životem sv. Cuthberta, který vznikl v Lindisfarne, dokonce některé asketické a zázračné prvky v Cuthbertově portrétu posiluje.⁵² V některých případech zase výklad o zázraku posouvá spíše do roviny uvěřitelné pravděpodobnosti (např. v *Životě sv. Cuthberta* výklad tom, jak světec našel jídlo v opuštěné pastevecké chatrči – kapitola 5). K této zdánlivě racionalitě v dnešním slova smyslu jej však samozřejmě nevedl skepticismus vůči zázrakům jako takovým, který mu přičítal J. Kincl, nýbrž potřeba opřít se o teologické argumenty a autoritativní předlohy a postavy křesťanské tradice. Nedávná studia ostatně prokázala, že v případě biblických zázraků, které nabízely jisté racionální vysvětlení, se Beda takovému přístupu naopak brání.⁵³ Pokud se dostal na pole skutečně zázračné a líčí zázraky vykonané světci či s nimi související, pracoval s prameny opatrně a kriticky a zaštitil se pokud možno ortodoxní autoritou, Řehořovými *Dialogy*, sv. Benediktem či jinými světci jako vzory a předobrazy jím popisovaných zázraků. A je skutečně pravdou, jak tvrdí Kincl, že v *Dějinách opatů* (*Historia abbatum*), v nichž Beda popisuje osudy pěti

⁵¹ Srov. paralelu v Řehořových *Dialogích* (I,10 – zázračné uzdravení, které vykonal sv. Fortunatus).

⁵² CHARLES PLUMMER, *Venerabilis Baedae historia ecclesiastica gentis Anglorum*, s. XLVI.

⁵³ WILLIAM D. MCCREADY, *Miracles and the Venerable Bede*, s. 231.

významných opatřů ve Weremouthu a Jarrow, se raději obešel bez líčení zázraků, jestliže se na domácí britské půdě nemohl opřít o pravověrné vzory.

Na druhé straně tato metoda vedla Bedu až k postupům, které jsou v jistém rozporu s Kinclm traktovaným požadavkem historikovy naprosté pravdomluvnosti. Příklad poskytuje mimo jiné již výše připomínaná epizoda, kdy světec strávil noc bděním a modlitbami, ponořen v ledovém moři (*Život sv. Cuthberta*, 37), která by se mohla někomu zdát snad až příliš poplatná své předloze, v tomto případě Adamnanově *Životu sv. Kolumby*.⁵⁴ Stejně velmi nápadná je i analogie mezi epizodou z *Církevních dějin*, v níž biskup Jan vyléčil svěcenou vodou nemocnou ženu (V,4), a podobnou epizodou ze *Života sv. Wilfritha*.⁵⁵ Zdá se, že Beda v těchto a zřejmě i dalších případech (např. Drythelmovo vidění), veden snahou vytvořit názorný didaktický a morální příklad, překročil hranice pouhého zápisu historické skutečnosti.⁵⁶

Summary

BEDA VENERABILIS – VERAX HISTORICUS?

This paper analyses the terms *vera lex historiae* and *verax historicus* in the *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum Bedae Venerabilis*. It discusses the opinion of a Czech translator of this work, Jaromír Kincl, who considers Bede Venerable basically a historian of modern type, sceptical to miracles and carrying out historical criticism of his sources on behalf of objective historical truth. Bede uses the term *vera lex historiae* for the first time in his *Expositio in Lucam*, in which he similarly to Jerome (*Adversus Helvidium*) suggests that even an erroneous or heretical *opinio vulgi* can serve a didactic purpose. In the *Historia Ecclesiastica* Bede perceives the *vera lex historiae* in a different sense. It is definitely not the “true law of history” but only a principle saying that the author can leave all responsibility for the factual to his sources (*fama*

⁵⁴ ADAMNANUS, *Vita S. Columbae*, III,6 (*Adomnan's Life of Columba*, eds. ALAN O. ANDERSON – MARJORIE O. ANDERSON, London 1961).

⁵⁵ EDDIUS STEPHANUS, *Vita Wilfrithi*, 37 (*The Life of Bishop Wilfrid by Eddius Stephanus*, ed. BERTRAM COLGRAVE, Cambridge 1927).

⁵⁶ WILLIAM D. MCCREADY, *Miracles and the Venerable Bede*, s. 233–234.

vulgans). The term *verax historicus* does not reflect this *vera lex historiae* – for Bede *verax historicus* has to give moral lessons and write instructive factual narrative in accordance to Christian (Roman) orthodoxy. Bede's cautious selectivity of miracles, often acknowledged by scholars, is not caused by any scepticism to their reality. He mentions a considerable number of miracles in the *Historia Ecclesiastica* and also in his *Vita s. Cuthberti*, but his orthodoxy leads him to depend upon recognized parallels in authorised texts (above all the *Dialogorum libri IV* of Pope Gregory the Great). In order to find suitable didactic examples, Bede does not hesitate to use his sources and authorities (Adamnan's *Vita s. Columbae*, *Vita s. Wilfrithi*) and to adapt these or even create new analogies.

Keywords: Beda Venerabilis; *vera lex historiae*; *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*; *Vita Cuthberti*; miracles and historical criticism

MAGDALENA MORAVOVÁ, Ústav řeckých a latinských studií,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Celetná 20, 116 42 Praha 1,
magdalenab@tiscali.cz.